

ALTErrA

WAGENINGEN UR

Grootschalige veehouderij in Nederland

Aantal bedrijven, locaties en milieuvergunningen

Alterra-rapport 2243
ISSN 1566-7197

J. van Os en T.J.A. Gies

Grootschalige veehouderij in Nederland

Dit onderzoek is uitgevoerd binnen het kader van de Helpdesk Agroketens en Visserij - Helpdeskvraag AKV-249
Projectcode BO-12.01-001-003

Grootschalige veehouderij in Nederland

Aantal bedrijven, locaties en milieuvergunningen

J. van Os en T.J.A. Gies

Alterra-rapport 2243

Alterra, onderdeel van Wageningen UR
Wageningen, 2011

Referaat

Os, J. van en T.J.A. Gies, 2011. *Grootschalige veehouderij in Nederland. Bedrijven, locaties en milieuvergunningen*. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 2243. 30 blz.; 9 tab.; 11 ref.

In de maatschappelijke discussie over grootschalige veehouderij ontbrak een overzicht van het aantal bedrijven en de ontwikkeling daarvan. Daarom heeft Alterra op verzoek van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie een overzicht gemaakt van de ontwikkeling van het aantal veehouderijbedrijven per provincie groter dan 300 en 500 NGE; dit is ook gedaan voor bedrijfslocaties met veehouderij en de daarbij behorende milieuvergunningen. Het blijkt dat de meeste grootschalige veehouderijbedrijven hun activiteiten op één locatie hebben ontwikkeld. Ook blijkt dat er in de huidige milieuvergunningen nog veel niet-benutte ruimte aanwezig is, zowel bij grote als kleine bedrijven. De NGE is een economische indicator; vanuit de maatschappelijke discussie zijn echter ook indicatoren gewenst voor de aspecten landschap, milieu, dier- en volksgezondheid en dierenwelzijn.

Trefwoorden: megastallen, grootschalige veehouderijbedrijven, milieuvergunningen, NGE

ISSN 1566-7197

Dit rapport is gratis te downloaden van www.alterra.wur.nl (ga naar 'Alterra-rapporten'). Alterra Wageningen UR verstrekt geen gedrukte exemplaren van rapporten. Gedrukte exemplaren zijn verkrijgbaar via een externe leverancier. Kijk hiervoor op www.rapportbestellen.nl.

© 2011 Alterra (instituut binnen de rechtspersoon Stichting Dienst Landbouwkundig Onderzoek)
Postbus 47; 6700 AA Wageningen; info.alterra@wur.nl

- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking van deze uitgave is toegestaan mits met duidelijke bronvermelding.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor commerciële doeleinden en/of geldelijk gewin.
- Overname, verveelvoudiging of openbaarmaking is niet toegestaan voor die gedeelten van deze uitgave waarvan duidelijk is dat de auteursrechten liggen bij derden en/of zijn voorbehouden.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Alterra-rapport 2243

Wageningen, november 2011

Inhoud

Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
2 Bedrijven, locaties en vergunningen	13
2.1 Bedrijven	13
2.2 Milieuvergunningen	14
2.3 Locaties	15
3 NGE-normen per diergroep	17
4 Resultaten	19
4.1 Bedrijven	19
4.2 Locaties - diertellingen	21
4.3 Locaties - milieuvergunningen	23
5 Benutting van de milieuvergunningen	25
6 Discussie, conclusies en aanbevelingen	27
Literatuur	29

Woord vooraf

In de discussie over grootschalige veehouderij zijn de laatste jaren vele verschillende getallen genoemd over het aantal megastallen in Nederland. Ook in de maatschappelijke dialoog 'Megastallen' die in 2011 onder leiding van Hans Alders is gehouden, kwam de vraag naar boven om hoeveel stallen het nu eigenlijk gaat. Daarom heeft het ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie (EL&I) aan Wageningen UR gevraagd om hierover helderheid te verschaffen. Deze vraag is opgepakt door Alterra, in nauwe samenwerking met de provincie Noord-Brabant en het Landbouw-Economisch Instituut (LEI).

Vanuit EL&I is Jan Klink verantwoordelijk geweest voor de aansturing van deze onderzoeksvraag. Gerard ter Hart, Jos van Lent en Loes Mooren van de provincie Noord-Brabant hebben meegedacht over de aanpak en ons voorzien van informatie over de milieuvergunningen in Noord-Brabant. Ook andere provincies hebben informatie aangeleverd: Gelderland (Brigit Bethe), Utrecht (Lotte Dijk) en Limburg (Gerda Louwers). Vanuit het LEI hebben Kees de Bont en Walter van Everdingen meegedacht over het gebruik van de NGE-factoren voor het in beeld brengen van de schaalgrootte van veehouderijbedrijven en -locaties. Wij willen allen graag hartelijk danken voor hun slagvaardige bijdragen, waarmee we deze onderzoeksvraag in korte tijd konden beantwoorden.

De auteurs

Samenvatting

In de afgelopen jaren zijn verschillende definities en benaderingen gehanteerd om grootschalige veehouderijbedrijven in beeld te brengen. Daardoor was er bij de maatschappelijke dialoog over schaalgrootte en toekomst van de veehouderij geen goed en actueel totaal overzicht van het aantal aanwezige grootschalige veehouderijbedrijven.

Allereerst moet daarbij onderscheid gemaakt worden naar verschil in benaderingswijze van de verschillende bestanden. Via de jaarlijkse landbouwtelling komen veehouderijbedrijven in beeld. Deze hebben hun activiteiten soms verdeeld over meerdere locaties. Via bestanden van de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) en vanuit de Identificatie en Registratie verplichting (I&R) zijn diertellingen per locatie beschikbaar. Daarnaast zijn per locatie ook milieuvergunningen beschikbaar, waarin per diersoort is aangegeven wat het maximaal vergunde aantal is. In de Nederlandse veehouderij komen verschillende diersoorten voor, met verschillende productie doelen; deze kunnen niet eenvoudigweg bij elkaar opgeteld worden. In deze rapportage zijn de Nederlandse Grootte Eenheden (NGE) gebruikt om de schaalgrootte van veehouderijbedrijven in beeld te brengen. Deze economische maatstaf is gekozen vanwege de beschikbaarheid, de mogelijkheid om verschillende veehouderij activiteiten bij elkaar op te tellen en het feit dat in beleidsmatige discussies de grenzen van 300 en 500 NGE regelmatig gebruikt zijn. Daarbij zijn vaste factoren gebruikt (de meest recente) en zijn de berekeningen op de verschillende bestanden zoveel mogelijk uitgevoerd volgens de in de typologie vastgestelde werkwijze; daarbij zijn alleen de NGE in de veehouderij meegeteld (geen akkerbouw, tuinbouw of blijvende teelten).

Op bedrijfsniveau - afgeleid uit de jaarlijkse Landbouwtelling - blijkt dat het aantal bedrijven groter dan 300 NGE zich heeft ontwikkeld van 334 in 2000 naar 660 in 2009; voor bedrijven groter 500 NGE ging het om een toename van 77 naar 153 bedrijven. Op locatie niveau - afgeleid uit de Landbouwtelling in combinatie met I&R- en GD-gegevens - is het aantal locaties groter dan 300 NGE toegenomen van 220 rond 2000 naar 486 in 2009. Dit betekent dat de meeste grootschalige veehouderijbedrijven nog steeds hun activiteiten realiseren op één locatie.

Voor de milieuvergunningen hebben we gebruik gemaakt van de provinciale Bestanden Veehouderij Bedrijven (BVB). Deze zijn beschikbaar voor de provincies Utrecht, Gelderland, Noord-Brabant en Limburg. Voor Overijssel is het nog in opbouw. Daardoor was een landsdekkende vergelijking nog niet mogelijk. In Noord-Brabant waren er in 2009 402 milieuvergunningen groter dan 300 NGE, waarvan er 118 ook meer dan 300 NGE aan veehouderij gerealiseerd hadden; voor Gelderland ging het om 60 van de 182 vergunningen, voor Limburg om 68 van de 162 en voor Utrecht om 12 van de circa 45 vergunningen. Het is duidelijk dat het de nodige tijd in beslag neemt voordat na het verkrijgen van een milieuvergunning, de financiering rond is, de stallen zijn gebouwd en volledig in productie zijn genomen.

Maar het blijkt ook dat een deel van de ruimte in de milieuvergunningen structureel niet benut wordt. Dit geldt in het algemeen en ook voor locaties met een vergunning van meer dan 300 NGE. Er is wel verschil tussen de diersoorten. In de provincie Noord-Brabant werd in 2010 gemiddeld 57% van de vergunde rundveeplaatsen benut, 80% van de varkensplaatsen en 68% van de pluimveeplaatsen. Bij de bedrijfslocaties met een vergunning van meer dan 300 NGE blijkt deze benutting gemiddeld iets lager dan het provinciaal gemiddelde.

De NGE zijn in de jaren tachtig van de vorige eeuw ontwikkeld om de economische schaalgrootte van veehouderij bedrijven in beeld te brengen. Die economische omvang is een belangrijke indicator, maar is geen directe indicatie van de knelpunten waar megabedrijven tegen aan lopen op het vlak van landschap, milieu,

dier- en volksgezondheid en dierenwelzijn. Ook geldt dat de NGE vanaf 2010 niet meer in gebruik is en dus niet meer wordt geactualiseerd met nieuwe economische verhoudingen of nieuwe producten. Daarom is het aan te bevelen om andere indicatoren te ontwikkelen, die wel recht doen aan de ontwikkelingen en innovaties in de veehouderij enerzijds en aan de zorgen van omwonenden, recreanten en consumenten anderzijds.

1 Inleiding

In de maatschappelijke dialoog over schaalgrootte en toekomst van de veehouderij worden verschillende definities en aantallen genoemd om de omvang van Nederlandse agrarische bedrijven te bepalen. In zijn rapportage 'Van mega naar beter' heeft Hans Alders (Ministerie van EL&I, 2011) ruim aandacht besteed aan de NGE-norm. Daarbij stelt hij vast dat een goed en actueel totaaloverzicht van alle daadwerkelijk aanwezige megastallen in Nederland op dit moment niet voorhanden is. Daarom heeft de Staatssecretaris van EL&I Wageningen UR gevraagd een rapport op te stellen waarin dat totaaloverzicht wel wordt gegeven. Hij wil dat rapport tegelijk met zijn visie over de toekomst van de veehouderij aan de Tweede Kamer doen toekomen (Ministerie van EL&I, 2011).

Deels worden de verschillen in aantallen megastallen veroorzaakt door verschil in invalshoek, zoals: bedrijf versus locatie of werkelijke aantal dieren versus vergund aantal dieren. Maar deels ontstaan ook verschillen doordat NGE-factoren in de loop van de jaren wijzigen en door de manier waarop de grenzen voor aantallen dieren zijn afgeleid van NGE-grenzen. De verschillen in invalshoeken zijn in deze rapportage zoveel mogelijk op elkaar afgestemd, waardoor de ruis in de cijfers rond megastallen zoveel mogelijk wordt geminimaliseerd. Tegelijkertijd worden de verschillende invalshoeken verhelderd.

In het verleden zijn verschillende rapporten, definities, aantallen en ontwikkelingen in de publiciteit verschenen van diverse bronnen waardoor verschillende getallen in de publiciteit rond gingen. Hieronder worden de verschillende rapporten en bronnen op een rij gezet.

In het voorjaar van 2006 publiceert de Raad voor het Landelijk Gebied het rapport 'Boegbeelden en buitenbeentjes. Hierin worden landbouwbedrijven met meer dan 500 NGE megabedrijven genoemd (dat was indertijd ongeveer zes maal zo groot als de gemiddelde bedrijfs grootte). Geconcludeerd wordt dat het in de meeste sectoren om een relatief klein aantal bedrijven gaat (1 - 2 %, 74 veehouderijbedrijven) en dat er geen redenen zijn voor een sterke ontwikkeling van bedrijven naar deze schaalgrootte. De invloed die het landbouwbedrijf in al zijn verscheidenheid heeft op het landschap, de natuur, het water, de lucht of het dierwelzijn wordt vooral bepaald door de bedrijfsvoering en niet zozeer door het verschil tussen gezins- of megabedrijf (RLG, 2006).

Eind 2007 heeft Alterra de publicatie 'Megastallen in beeld' gemaakt. In dit onderzoek ging het om de vraag hoeveel megastallen er zijn en hoe ze eruit zien. Megastallen zijn hierin gedefinieerd als locaties waar minimaal 7.500 vleesvarkens, 1.200 fokvarkens, 120.000 legkippen, 220.000 vleeskuikens, 250 melkkoeien of 2.500 vleeskalveren worden gehouden. Deze omvang komt ongeveer overeen met 300 NGE, waarbij een regulier agrarisch bouwblok van 1 - 1,5 ha maximaal benut wordt.

Het LEI publiceerde in juni 2011 het 40^e Landbouw-Economisch Bericht (Berkhout en Van Bruchem, 2011). Hierin is aangegeven dat er volgens de CBS Landbouw telling in 2009 in de intensieve veehouderij 102 bedrijven zijn met een omvang van meer dan 500 NGE (68 varkens- en 23 pluimveebedrijven). Hierin is ook een overzicht opgenomen van het provinciaal ruimtelijk beleid voor uitbreiding en nieuwe vestiging van intensieve veehouderij. Schaalvergroting in de landbouw zet nog altijd door. In de periode 1985 - 2008 zijn de melkvee- en leghennenbedrijven gemiddeld in omvang ruim verdubbeld, zijn varkensbedrijven verdrievoudigd en vleeskuikenbedrijven bijna verviervoudigd in omvang (Van der Meulen, 2011). Hun belangrijkste conclusie is dat grotere bedrijven economisch

betere resultaten halen, maar dat de schaalvoordelen in alle sectoren afvlakken bij de huidige organisatie en stand van de techniek.

Van der Meulen et al. (2010) geven ook een overzicht van indicatoren die gebruikt kunnen worden om schaalvergroting in beeld te brengen. Er wordt onderscheid gemaakt in economische, fysieke en samengestelde indicatoren voor schaalvergroting. Als economische indicator hebben zij gekozen voor NGE gezien de beschikbaarheid; sterke kant van deze economische indicator is ook dat sectoren vergeleken kunnen worden. Voor de ontwikkeling binnen een sector zijn fysieke indicatoren zoals bedrijfsoppervlakte of aantal dieren meer geschikt, omdat daarbij geen factoren nodig zijn, die in de loop van de tijd kunnen veranderen. Het LEI benadert de schaalgrootte in dit onderzoek op bedrijfsniveau.

Milieudefensie heeft de website www.stopveefabrieken.nl gelanceerd. Op deze website is een meldpunt Veefabrieken ingericht, waarop burgers melding kunnen maken van grote vergunningaanvragen. Daarbij hanteert Milieudefensie de grenzen die afkomstig zijn uit 'Megastallen in beeld'. Zij willen de lokale schade en overlast van het realiseren van nieuwe veefabrieken voorkomen. Ook zijn ze bezorgd over de verdere industrialisering van de sector, waardoor het boerenfamiliebedrijf dreigt te verdwijnen.

Door een aantal verontruste burgers is het burgerinitiatief Megastallen-née opgericht: www.megastallen-nee.nl/. Zij hanteren ook de grenzen uit 'Megastallen in beeld', waarbij ze de dieraantallen bij ca. 300 NGE ook doorgerekend hebben naar 500 NGE. Opvallend is dat zij zich beperken tot intensieve veehouderij en grote stallen met melkvee niet noemen.

De provincie Noord-Brabant heeft het Bestand Veehouderij Bedrijven (BVB) ontwikkeld. Dit is een ontsluiting van gegevens van milieuvergunningen voor veehouderijbedrijven via het internet; momenteel is het operationeel in de provincies die betrokken zijn bij de Reconstructie Zandgebieden: Overijssel, Gelderland, Utrecht, Noord-Brabant, Limburg.

In september 2011 is het advies van de Commissie-Van Doorn gepubliceerd. Hierin is een toekomstbeeld geschetst van duurzame veehouderij in 2020. Een modaal, duurzaam bedrijf kan naar hun idee gerealiseerd worden rond de 300 NGE-norm. Het gaat dan voor de varkenshouderij om 6.700 vleesvarkens, 1.000 zeugen of een gesloten bedrijf van 450 zeugen en 3.200 vleesvarkens; voor de pluimveehouderij 240.000 vleeskuikens of 125.000 legkippen; voor de geitenhouderij om 1600 melkgeiten, en voor de rundveehouderij om 1700 vleeskalveren of 320 melkkoeien.

Doel

In deze rapportage wordt een helder overzicht gemaakt van de verschillende invalshoeken om via NGE grootschalige veehouderij in beeld te brengen (paragraaf 2). Vervolgens worden de verschillende benaderingen onderling vergeleken, door verschillen in rekenmethode (NGE) zoveel mogelijk te elimineren (paragraaf 3). Na afstemming van de rekenmethode zijn er overzichten gemaakt van verschillende metingen per provincie en landelijk voor de grenzen 300 NGE en 500 NGE. Er wordt aangegeven wat deze grenzen betekenen voor verschillende diersoorten (paragraaf 4). In paragraaf 5 gaan we verder in op de geconstateerde verschillen tussen het aantal locaties vanuit de milieuvergunningen en vanuit de diertellingen. De rapportage wordt afgesloten met discussie, conclusies en aanbevelingen (paragraaf 6).

2 Bedrijven, locaties en vergunningen

Uit de voorgaande paragraaf komen diverse mogelijkheden naar voren voor het in beeld brengen van de schaal van veehouderijbedrijven. Niet alleen de keuze van de indicator is van belang, maar ook het niveau waarop de indicator bepaald wordt (bedrijf, locatie, stal). De volgende benaderingen zijn beschikbaar:

- De economische omvang van het bedrijf volgens de landbouwtelling (LBT) in NGE.
- De economische omvang van een bedrijfslocatie conform de milieuvergunning in NGE.
- De economische omvang van een bedrijfslocatie volgens diertellingen voor het diergezondheidsbeleid (Identificatie & Registratie, (I&R)) in NGE.

Hieronder worden de verschillende benaderingen verder uitgewerkt.

2.1 Bedrijven

Veehouderijbedrijven in Nederland kenmerken zich door een grote diversiteit. Het ligt voor de hand dat velen een bedrijf van 200 melkkoeien een stuk groter zullen vinden dan een bedrijf met 50 melkkoeien. Maar hoe kun je de bedrijfsomvang tussen verschillende diersoorten of diergroepen vergelijken? Een bedrijf met 500 kippen roept immers een heel ander beeld op dan een bedrijf met 500 zeugen.

Voor de economische omvang van landbouwbedrijven is in het verleden de NGE ontwikkeld: de Nederlandse grootte eenheid. Dit kengetal is nooit ontwikkeld om megastallen in kaart te brengen, maar was een maat voor de economische omvang van landbouwbedrijven (Land- en tuinbouwcijfers, 2010). Het is gebaseerd op bruto standaard saldi, die in het kader van de EU-typologie voor landbouwbedrijven regelmatig werden herzien. Deze saldi werden berekend door de standaardopbrengsten van een bepaald gewas of diergroep te verminderen met bepaalde bijbehorende specifieke kosten. Globaal hadden land- en tuinbouwbedrijven ca. 50 - 70 NGE per volwaardige arbeidskracht; maar tussen en binnen sectoren kwamen grote verschillen voor, afhankelijk van de bedrijfsopzet en de mate van mechanisatie.

Het gebruik van een economische maat om de schaalgrootte van landbouwbedrijven in beeld te brengen heeft echter zijn beperkingen; maar dat geldt óók voor fysieke maten. Om twee voorbeelden te noemen:

- melkkoeien zijn globaal genomen ongeveer even groot als zoogkoeien, maar de NGE-factor van een melkkoe is bijna vijf maal zo groot als die voor een zoogkoe;
- een bedrijfsoppervlakte van 10 ha is klein als het een akkerbouwbedrijf is, maar erg groot als het om een tuinbouw bedrijf gaat.

Ervan uitgaande dat je de schaalgrootte van het bedrijf in het landschap in beeld wilt brengen, lijken indicatoren voor de bouwblokomvang, bebouwde oppervlakte of bebouwde inhoud een goede benadering. De hoogte en constellatie van gebouwen en installaties en de inrichting van opslagen op het erf zijn echter ook bepalend voor de indruk van grootschaligheid. Probleem is echter dat deze informatie niet direct beschikbaar is; het kan in principe afgeleid worden vanuit de verleende bouwvergunningen.

Vanaf 2010 zijn de NGE vervangen door zogenaamde standaard opbrengsten (SO); in deze maat wordt alleen naar de opbrengsten gekeken en blijven de kosten geheel buiten beeld. Om een aantal redenen is ervoor gekozen om de aantallen nu in beeld te brengen gebruikmakend van de NGE:

- In discussies over grootschalige veehouderij is in het verleden al regelmatig gesproken over grenzen van 300 en 500 NGE.
- Op basis van NGE zijn verschillende diercategorieën bij elkaar op te tellen en te vergelijken; er komen namelijk zowel sterk gespecialiseerde grote bedrijven voor, als grote bedrijven met verschillende diergroepen of diersoorten.
- Het is niet mogelijk om eenvoudigweg weer te geven hoeveel SO 1 NGE is en andersom. Het aandeel van de arbeidskosten binnen de NGE ten opzichte van de opbrengsten verschilt namelijk aanzienlijk tussen sectoren. Bij melkveebedrijven bijvoorbeeld is circa 30% van de kosten arbeid, terwijl dat in de varkenshouderij slechts 15% is. Zie www.lei.wur.nl/NL/statistieken/BSS+en+NGE/SO+en+NSO-typering/ voor meer informatie.

2.2 Milieuvergunningen

De milieuvergunningen geven aan wat de maximale omvang is van de veestapel die op de betreffende locatie gehouden mag worden. In de praktijk zal daarom het werkelijk gehouden aantal dieren altijd iets lager zijn. Als een bedrijf wil uitbreiden dan begint dit doorgaans met een nieuwe, ruimere milieuvergunning. In een later stadium wordt de bouwvergunning aangevraagd, de stal gerealiseerd en worden er dieren gehouden. In de praktijk zit er daardoor vaak meerdere jaren tussen de verlening van een milieuvergunning en de realisatie. Vanaf 1 oktober 2010 is de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) in werking getreden. Daarbij wordt gelijktijdig met de milieuvergunning ook de bouwvergunning aangevraagd.

Daarnaast moeten bedrijven zorgen voor voldoende productierechten als ze de veestapel willen uitbreiden. Ook is het mogelijk dat in de tussentijd minder dierplaatsen gerealiseerd kunnen worden op de geplande plek, als gevolg van grotere oppervlakte eisen voor dierwelzijn. Voor melkvee worden melkquota gehanteerd, voor varkens en pluimvee geldt momenteel een systeem van dierrechten.

Daardoor worden op de meeste bedrijven de mogelijkheden van de milieuvergunning van een locatie niet volledig benut (provincie Noord-Brabant, 2011). In de eerste monitoringsrapportage van de Verordening stikstof en Natura 2000-Noord-Brabant worden ontwikkelingen geschetst in vergunde dieren, dierrechten en gerealiseerde dieraantallen. In tabel 1 zijn de vergunde en aanwezige dieren voor 2010 naast elkaar gezet en is het benuttingspercentage per diersoort uitgerekend. Het blijkt dat de vergunningen voor de varkenshouderij met 80% het best benut worden, vervolgens is 68% van de kippen- en 57% van de rundvee plaatsen in gebruik.

Tabel 1

Vergunde en aanwezige dieren in de provincie Noord-Brabant in 2010 (Provincie Noord-Brabant, 2010).

Aantal * 1.000	Rundvee	Varkens	Kippen
Vergunde dierplaatsen 1 januari 2010	1.173	6.926	40.931
Aanwezige dieren landbouwtelling 2010	667	5.513	27.804
Benuttingspercentage milieuvergunningen	57%	80%	68%

In het BVB zijn de diergroepen in de milieuvergunningen omgerekend naar NGE, zodat een maat voor schaalgrootte beschikbaar is. De vergunning wordt echter niet op basis van NGE gegeven, maar per diergroep.

2.3 Locaties

De werkelijke bezetting met dieren kan afgeleid worden uit de landbouwtelling en de diertellingen voor het diergezondheidsbeleid. Beide bestanden hebben echter hun sterke en zwakke kanten:

- In de landbouwtelling worden een groot aantal diercategorieën onderscheiden. De informatie wordt ingewonnen op bedrijfsniveau - dit betekent bijvoorbeeld dat het mogelijk is dat er op één locatie twee of meer bedrijven aanwezig zijn. Deze bedrijven kunnen op zich van normale omvang zijn, maar gezamenlijk toch een grootschalige locatie vormen. Daarnaast is het ook mogelijk dat een grootschalig bedrijf op verschillende locaties wordt gerund, die alle op zichzelf genomen van normale omvang zijn. De gegevens van de Landbouwtelling zijn gekoppeld aan het hoofdvestigingsadres.
- In de registraties voor het diergezondheidsbeleid wordt per locatie (adres) bijgehouden hoeveel dieren er zijn (rundvee en schapen / geiten) of worden aangevoerd (varkens en pluimvee); nadeel is echter dat er minder onderscheid is in diergroepen. Voor nertsen, konijnen en paarden is er nog geen landsdekkende I&R in beeld (vossen mogen sinds 2010 niet meer gehouden worden). Voor rundvee, schapen, geiten en varkens worden de gegevens verzameld per UBN (Uniek Bedrijfsnummer). Voor pluimvee wordt het KIP-registratie nummer gebruikt. KIP staat hierbij voor Koppel Informatie Pluimvee; dit is het I&R-systeem voor pluimvee. Beide nummers zijn gekoppeld aan één locatie. Wel is het mogelijk dat meerdere nummers op één adres geregistreerd zijn.

In dit rapport worden zowel de milieuvergunningen als de landbouwtelling en de diergezondheidsregistratie gebruikt om grootschalige veehouderijbedrijven in beeld te brengen.

In tabel 2 zijn enkele voorbeelden weergegeven van diergroepen in één productierichting die gezamenlijk 300 of 500 NGE vormen. Vervolgens zijn in tabel 3 enkele fictieve situaties vermeld (afgeleid van de praktijk), waarin verschillende diergroepen gezamenlijk leiden tot een omvang van 300 of 500 NGE.

Tabel 2

Voorbeelden van locaties met 300 en 500 NGE

Uitgewerkt voor bedrijven met één productierichting in de veehouderij

Voorbeelden van locaties van 300 NGE	Voorbeelden van bedrijven van 500 NGE
<i>Met één productierichting</i>	<i>Met één productierichting</i>
Melkvee: 225 melkkoeien met 150 stuks jongvee	Melkvee: 370 melkkoeien met 320 stuks jongvee
Varkens: 420 zeugen (gesloten) of 7.000 vleesvarkens	Varkens: 705 zeugen (gesloten) of 11.500 vleesvarkens
Pluimvee: 115.000 leghennen of 225.000 vleeskuikens	Pluimvee: 190.000 leghennen of 375.000 vleeskuikens
Paardenhouderij: 200 paarden of 215 pony's	Paardenhouderij: 340 paarden of 355 pony's
Geiten: 2.500 melkgeiten met 1.200 lammeren	Geiten: 4.200 melkgeiten met 2.100 lammeren
Pelsdieren: 5.500 nertsen	Pelsdieren: 9.000 nertsen
Vleesvee: 2.000 vleeskalveren	Vleesvee: 3.500 vleeskalveren

Tabel 3

Voorbeelden van locaties met 300 en 500 NGE

Uitgewerkt voor bedrijven met **meer productierichtingen** in de veehouderij

---

Voorbeelden van locaties van 300 NGE	Voorbeelden van bedrijven van 500 NGE
<i>Varkensfokbedrijf met rundvee</i>	<i>Varkensbedrijf met rundvee</i>
1600 gespeende biggen	3000 gespeende biggen
200 kraamzeugen	300 kraamzeugen
650 guste en dragende zeugen	900 guste en dragende zeugen
4 dekberen > zeven maanden	1 dekbeer
130 fokstieren / overige rundvee > twee jaar	3700 vleesvarkens
	100 zoogkoeien > twee jaar
	<i>Pluimveebedrijf met vleeskalveren</i>
	1300 vleeskalveren
	30.000 opfokhennen en hanen - legras;
	80.000 ouderdieren vleeskuikens

---

3 NGE-normen per diergroep

De NGE-normen zijn door het LEI, onderdeel van Wageningen UR, ontwikkeld en toegepast op bedrijfsniveau, in aansluiting op de EU-typologie. Via de NGE-factoren kan de omvang van het bedrijf worden uitgerekend en het bedrijfstype, conform de NEG-typologie. Het is een typering van agrarische bedrijven op grond van de landbouwactiviteiten op het bedrijf. In EU-verband is een gemeenschappelijke typologie ontwikkeld op basis van het bruto standaard saldo per diergroep, dat wordt omgerekend naar NGE. De NEG-typering is de Nederlandse variant daarvan. Hierin worden acht hoofdtypen onderscheiden. De NGE factoren sluiten aan bij de diergroepen en gewassen die in de jaarlijkse landbouwtelling worden onderscheiden. Voor het in beeld brengen van grootschalige veehouderij, houden we alleen rekening met de NGE voor de veehouderij; deze is in de NEG typering onderverdeeld in graasdieren (rundvee incl. vleeskalveren, schapen, geiten en paarden) en hokdieren (varkens, pluimvee, konijnen en pelsdieren).

Meer informatie over deze normen is beschikbaar op de internetsite van het LEI:

www.lei.wur.nl/NL/statistieken/BSS+en+NGE/

Op deze website is ook een rekentool beschikbaar, waarmee eenvoudig kan worden berekend hoeveel NGE een bepaald bedrijf heeft: www3.lei.wur.nl/neg/

Binnen het BVB zijn deze normen ook toegepast op locaties. De rekenwijze is in het kader van deze vergelijking op detail beoordeeld en gelijkgetrokken. Op twee onderdelen is bij de milieuvergunningen echter noodgedwongen afgeweken van de LEI-normen:

- Als er op een locatie meer biggen zijn dan verwacht kan worden op grond van het aantal kraamzeugen, worden ook de NGE voor de extra biggen meegeteld (bij de LEI-normen tellen de NGE van de biggen mee bij die van zeug, op bedrijfsniveau is dat ook goed toepasbaar, maar bij de locaties van milieuvergunningen is het mogelijk dat soms de gespeende biggen op een andere locatie zijn dan de zeugen. Daarom werden binnen BVB in eerste instantie alle biggen meegeteld, maar dan worden biggen tweemaal meegeteld. Daarom heeft de provincie Noord-Brabant in de loop van 2011 bovenstaande voorwaarde op deze uitzondering opgenomen. Bij de andere provincies is deze aanpassing in het laatste kwartaal van 2011 ook opgenomen.
- In de milieuvergunningen (en ook de richtlijn Ammoniak en Veehouderij (RAV)) wordt geen onderscheid gemaakt tussen legkippen en ouderdieren van legkippen; de laatstgenoemde groep heeft een wat hogere NGE-factor dan legkippen. Het ruimtebeslag zal mogelijk ook wat groter zijn. Bij de milieuvergunningen worden ze allemaal als legkip gerekend.

De impact van het laatste verschil lijkt beperkt. Echter het meetellen van de NGE van de gespeende biggen heeft wel effect op de resultaten: gemiddeld zijn er per kraamzeug ruim 15 gespeende biggen aanwezig (Land- en tuinbouwcijfers, 2011). Als deze biggen worden meegeteld stijgt de NGE van zeugenbedrijven met ongeveer 50%. Het BVB is nu echter zo aangepast dat gespeende biggen alleen worden meegeteld voor zover er meer biggen zijn, dan je op grond van het aantal aanwezige kraamzeugen mag verwachten.

Ook bij geiten geldt een vergelijkbare uitzonderingsregel als bij biggen: de jonge dieren worden alleen meegeteld als er geen melkgeiten aanwezig zijn. Deze rekenwijze komt overeen tussen BVB en LEI. Voor lammeren is er een kleine kans op verschillen omdat in de RAV-lijst geen aparte code voor lammeren voorkomt. Voor de NGE hoeven lammeren echter alleen te worden meegeteld als er geen oaien zijn. Verder zijn er verschillen in de indeling van de diergroepen. In de NEG-typering vallen vleeskalveren en geiten onder graasdieren, terwijl deze diergroepen in de Verordening ruimte van de provincie Noord-Brabant

getypeerd worden als intensief, samen met de andere hokdiergroepen (varkens en pluimvee). Dit hebben we ondervangen door de vergelijking met milieuvergunningen per diersoort te doen.

Zoals gezegd is de NGE een maat voor de economische omvang van een bedrijf; het is een bepaling van de toegevoegde waarde op basis van normale productie omstandigheden en prijzen. Deze ontwikkelen zich echter in de tijd. In het algemeen is de trend dat de NGE-factoren voor dieren en gewassen afnemen; dit betekent dat boeren in de loop van de tijd meer dieren moeten houden of gewassen moeten telen om een redelijk inkomen te behalen: de tendens van de schaalvergroting in de landbouw. Om de ontwikkeling in fysieke schaalgrootte goed in beeld te brengen hebben we daarom met vaste NGE-factoren gewerkt - die van 2009. Deze factoren we toegepast op de jaren 2000, 2005 en 2009.

Het koppelen van NGE-factoren aan diergroepen uit de I&R blijkt lastig omdat de diergroepen in de I&R minder gedetailleerd zijn in de LBT. In de I&R wordt bijvoorbeeld bij rundvee alleen onderscheid gemaakt in geslacht en leeftijd; daardoor is niet duidelijk of vrouwelijke dieren ouder dan twee jaar melkkoeien of zoogkoeien zijn. Bij mannelijke dieren is niet duidelijk of het om fokstieren gaat of vleesvee. Het kiezen van de juiste diergroep op basis van de bedrijfscontext blijkt helaas ook niet altijd eenduidig uitvoerbaar. Daarom hebben we voor de benadering van dieraantallen per locatie gebruik gemaakt van het LBT-bestand van 2009, dat op basis van gekoppelde I&R-gegevens naar rato verdeeld is over de bijbehorende locaties. Vervolgens heeft een aggregatie op adres plaatsgevonden, zodat het totaal aantal dieren per adres berekend wordt (ook als dat oorspronkelijk over meerdere I&R of LBT registraties was verdeeld). Op deze dieraantallen is de NGE berekening van 2009 toegepast om daarmee de NGE-omvang per locatie te berekenen. In tegenstelling tot de rekenwijze bij Megastallen in beeld wordt met deze methode niet naar één diergroep gekeken, maar naar alle diergroepen op de gehele locatie; daardoor wordt het aantal locaties ook hoger dan bij Megastallen in beeld.

4 Resultaten

4.1 Bedrijven

In onderstaande tabellen 4, 5 en 6 is per provincie het aantal bedrijven (dus geen locaties) weergegeven dat meer dan 300 en 500 NGE in de veehouderij heeft, benaderd vanuit de landbouwtelling. Daarbij is ook aangegeven of het om hokdieren of graasdierbedrijven gaat, en hoeveel bedrijven van het totaal biologische bedrijven betreffen.

Een bedrijf is gedefinieerd als hokdier- of graasdierbedrijf als meer dan 2/3 van de NGE in de betreffende diercategorie zit. Conform de NEG-typologie zijn ook de vleeskalveren en melkgeiten bij de graasdieren opgenomen.

Duidelijk is dat er vooral van 2005 tot 2009 een flinke toename van het aantal grootschalige veehouderij bedrijven heeft plaatsgevonden. Dit geldt zowel voor de hokdier- als de graasdierbedrijven. Tussen 2000 en 2005 was de toename een stuk geringer; landelijk is het aantal bedrijven met meer dan 300 NGE met 57 gestegen, terwijl het aantal met meer dan 500 NGE in de veehouderij slechts met 2 is toegenomen van 77 naar 79. Bij sommige provincies, zoals bv. Overijssel, was er zelfs een flinke afname van bedrijven met meer dan 500 NGE.

Tabel 4

Aantal bedrijven in 2000 met meer dan 300 of 500 NGE in de veehouderij, weergegeven per provincie.

Bron: Landbouwtelling

Provincie	>300 NGE				> 500 NGE			
	hokdier	graasdier	gemengd	totaal	hokdier	graasdier	gemengd	totaal
Groningen	2	10	0	12	0	0	0	0
Friesland	6	32	1	39	1	1	0	2
Drenthe	5	7	1	13	1	3	0	4
Overijssel	10	10	2	22	2	5	0	7
Flevoland	4	5	2	11	2	1	1	4
Gelderland	23	21	5	49	5	3	2	10
Utrecht	1	7	0	8	0	2	0	2
Noord-Holland	0	5	0	5	0	0	0	0
Zuid-Holland	2	5	2	9	0	1	1	2
Zeeland	2	1	0	3	0	1	0	1
Noord-Brabant	86	14	5	105	24	1	2	27
Limburg	52	4	2	58	16	1	1	18
Nederland	193	121	20	334	51	19	7	77
Waarvan biologisch	0	6	3	9	0	3	2	5

*) Hierbij zijn de NGE-factoren van 2009 gebruikt

Tabel 5

Aantal bedrijven in 2005 met meer dan 300 of 500 NGE in de veehouderij, weergegeven per provincie.

Bron: Landbouwtelling

Provincie	>300 NGE				> 500 NGE			
	hokdier	Graasdier	Gemengd	totaal	hokdier	graasdier	gemengd	totaal
Groningen	2	14	1	17	0	2	1	3
Friesland	5	53	1	59	3	4	1	8
Drenthe	7	8	1	16	2	2	0	4
Overijssel	5	10	0	15	1	1	0	2
Flevoland	2	8	2	12	1	1	1	3
Gelderland	31	23	10	64	6	4	0	10
Utrecht	2	8	0	10	0	1	0	1
Noord-Holland	0	10	0	10	0	0	0	0
Zuid-Holland	1	12	2	15	0	2	0	2
Zeeland	3	0	0	3	0	0	0	0
Noord-Brabant	91	16	4	111	28	1	2	31
Limburg	53	4	2	59	13	1	1	15
Nederland	202	166	23	391	54	19	6	79
Waarvan biologisch	1	3	2	6	0	2	1	3

*) Hierbij zijn de NGE-factoren van 2009 gebruikt

Tabel 6

Aantal bedrijven in 2009 met meer dan 300 of 500 NGE in de veehouderij, weergegeven per provincie.

Bron: Landbouwtelling

Provincie	>300 NGE				> 500 NGE			
	hokdier	graasdier	gemengd	totaal	hokdier	graasdier	gemengd	totaal
Groningen	3	28	2	33	1	5	0	6
Friesland	12	89	1	102	3	14	0	17
Drenthe	8	15	2	25	4	5	0	9
Overijssel	25	22	6	53	4	4	0	8
Flevoland	2	15	2	19	2	3	0	5
Gelderland	52	38	9	99	17	5	1	23
Utrecht	3	11	3	17	0	2	0	2
Noord-Holland	0	13	0	13	0	3	0	3
Zuid-Holland	2	12	2	16	0	1	0	1
Zeeland	4	4	0	8	0	0	0	0
Noord-Brabant	147	27	8	182	39	5	3	47
Limburg	77	10	6	93	30	2	0	32
Nederland	335	284	41	660	100	49	4	153
Waarvan biologisch	1	6	2	9	1	3	0	4

*) Hierbij zijn de NGE-factoren van 2009 gebruikt

Opvallend zijn de grootschalige graasdierbedrijven in Friesland; daarnaast zijn grootschalige melkveebedrijven in opkomst in Gelderland, Overijssel, Groningen en Noord-Brabant. Voor de hokdierbedrijven zitten de meeste

bedrijven met meer dan 300 NGE in Noord-Brabant; daarnaast komen ze vooral voor in Limburg, Gelderland en Overijssel. Het aantal biologische grootschalige veehouderij bedrijven lijkt echter meer stabiel te zijn. Met ca. 1,4% is het aandeel biologische bedrijven in de groep grootschalige veehouderijbedrijven vergelijkbaar met de totale populatie landbouwbedrijven.

Als je naar de trend kijkt van deze drie tabellen (met aantal bedrijven > 300 NGE in de LBT) is duidelijk dat de groei van bedrijven > 300 NGE in het tweede tijdvak sterker is dan in het eerste: in de periode 2000 - 2005 is het aantal bedrijven > 300 NGE gegroeid met gemiddeld elf per jaar, in de periode 2005 - 2009 met gemiddeld 67 per jaar. Silvis et al. (2009) geven aan dat de verwachte veestapel omvang in het referentie scenario voor het jaar 2020 ten opzichte van het jaar 2006 ongeveer gelijk blijft; voor melkvee en legkippen wordt een kleine groei verwacht van respectievelijk 2 en 8%, voor varkens en vleeskuikens een afname van respectievelijk 8 en 1%. Verder verwachten zij dat het aantal bedrijven ruimschoots zal halveren: voor melkveebedrijven een afname van 54%, voor intensieve veehouderij een afname van 58% (in 2020 ten opzichte van 2006). Dit betekent dat de trend van schaalvergroting in de landbouw onverminderd door zal gaan, als het ruimtelijke ordeningsbeleid daarvoor de mogelijkheden blijft bieden. Daardoor zullen steeds meer bedrijven groter worden dan 300 NGE. Ervan uitgaande dat de groei van bedrijven > 300 NGE toeneemt naar 100 per jaar tot 2015 en 200 per jaar in de periode 2015 - 2020, dan is de prognose voor 2020 dat er 2260 bedrijven > 300 NGE zullen zijn. Een dergelijke trend wordt ook beschreven door De Bont et al (2011), waarbij een de verwachte landbouw ontwikkelingen voor de provincie Utrecht in beeld zijn gebracht.

In 2009 hadden de 660 bedrijven met meer dan 300 NGE in de veehouderij een gemiddelde veehouderij omvang van 465 NGE. Als we ervan uitgaan dat dit gemiddelde hetzelfde blijft als deze groep groeit tot 2260 bedrijven en dat de veestapel dezelfde omvang behoudt, zal in 2020 ca 34 % van de veehouderij plaatsvinden op bedrijven met meer dan 300 NGE. In 2009 was dat nog 10 %.

4.2 Locaties - diertellingen

Bovenstaande tabellen laten zien hoeveel veehouderijbedrijven er groter dan 300 respectievelijk 500 NGE zijn. De vraag is nu of dit grote locaties zijn, of toch grotendeels bedrijven die hun activiteiten op meerdere plaatsen ontplooiën. In tabel 7 staan de resultaten voor de bedrijven uit de landbouwtelling 2009, herverdeeld volgens diertellingen van de I&R, en vervolgens geaggregeerd per adreslocatie. Paarden, konijnen en pelsdieren zijn niet opgenomen in deze tabel, omdat daarvan nog geen landsdekkende I&R gegevens beschikbaar zijn. Van pelsdieren is bekend dat er in 2009 in Noord-Brabant 29 locaties waren met een vergunning voor pelsdieren van meer dan 300 NGE; voor paarden waren dat er drie.

Tabel 7

Het aantal locaties in 2009 met meer dan 300 of 500 NGE in de veehouderij, weergegeven per provincie.

Bron: Landbouwtelling, in combinatie met diertellingen uit de I&R

Provincie	>300 NGE				> 500 NGE			
	hokdier	graasdier	gemengd	totaal	hokdier	graasdier	gemengd	totaal
Groningen	5	25	1	31	1	4	0	5
Friesland	8	76	0	84	1	12	0	13
Drenthe	8	14	0	22	2	3	0	5
Overijssel	23	19	5	47	3	2	0	5
Flevoland	5	12	1	18	3	3	0	6
Gelderland	28	27	5	60	5	2	0	7
Utrecht	4	6	2	12	0	0	0	0
Noord-Holland	0	8	0	8	0	2	0	2
Zuid-Holland	2	9	0	11	0	0	0	0
Zeeland	3	4	0	7	0	0	0	0
Noord-Brabant	91	24	3	118	25	5	0	30
Limburg	55	11	2	68	21	2	0	23
Nederland	232	235	19	486	61	35	0	96

*) Hierbij zijn de NGE-factoren van 2009 gebruikt; de locaties zijn exclusief de paarden-, konijnen-, vossen- en nertsen houderij

Het blijkt dat bijna driekwart van de bedrijven groter dan 300 NGE de activiteiten toch op één locatie realiseert. Dat geldt vooral voor de graasdierbedrijven. Mogelijk worden hokdierbedrijven meer beperkt in hun bedrijfsontwikkeling, waardoor zij vaker genoodzaakt zijn uit te wijken naar tweede of derde locaties. Bij bedrijven > 500 NGE is ongeveer tweederde deel gevestigd op één locatie; het verschil tussen hokdier en graasdier bedrijven bestaat nog steeds, maar is wel iets kleiner.

Voor wat betreft de locaties bestaat ook de wens om de ontwikkeling in de tijd in beeld te brengen. Dat lukt echter niet met de I&R-bestanden, omdat die pas gedurende de laatste jaren zijn opgebouwd. In de periode voor de I&R zorgde de Gezondheidsdienst voor Dieren voor diertellingen. Daarbij moet wel opgemerkt worden dat de beschikbare diergroepen van deze diertellingen weer minder gedetailleerd zijn dan bij LBT en I&R. Verder waren voor pluimvee alleen diertellingen van zuidelijk Nederland beschikbaar, van het jaar 1997; van rundvee was een telling van eind 2000 beschikbaar, voor varkens en schapen / geiten tellingen van begin 2002. Met deze bestanden gezamenlijk kan een grove schatting voor 2000 gemaakt worden. Deze diertellingen zijn via UBN ook gekoppeld aan adres en bij elkaar opgeteld via de vaste NGE factoren van 2009. Daarmee ontstaat toch een indruk van het aantal locaties > 300 en 500 NGE rond het jaar 2000: namelijk respectievelijk 220 en 39 locaties.

Als we dit vergelijken met het aantal bedrijven > 300 en 500 NGE in 2000, respectievelijk 334 en 77 bedrijven, dan blijkt dat in 2000 ongeveer 65 % van de bedrijven > 300 NGE op 1 locatie werd gerealiseerd; voor bedrijven > 500 NGE is dat de helft. Daarmee is de verhouding tussen bedrijven en locaties in 2000 en 2009 redelijk vergelijkbaar, waarbij in 2009 een het aandeel bedrijven > 300 of 500 NGE dat zijn veehouderij activiteiten op één locatie kan realiseren iets groter lijkt.

4.3 Locaties - milieuvergunningen

In tabel 8 is een overzicht opgenomen van de tot nu beschikbare informatie uit het BVB van de verschillende provincies die momenteel met BVB werken, met betrekking tot locaties met een vergunning van meer 300 en 500 NGE.

Tabel 8

Het aantal locaties met meer dan 300 of 500 NGE in de veehouderij, weergegeven per provincie. .

Bron: milieuvergunningen via BVB per provincie.

Provincie	> 300 NGE				> 500 NGE				
	Jaar	2000	2005	2009	2011	2000	2005	2009	2011
Overijssel									
Gelderland *)			182		198			30	35
Utrecht **)					45				4
Noord-Brabant	206	207	402		533	53	52	97	135
Limburg ***)									
Noord-Midden		104	151				25	40	
Zuid			11					2	

*) Voor Gelderland was het cijfer voor 2011 nog niet beschikbaar, in plaats daarvan is het aantal per 1 januari 2010 opgenomen; het betreft de gegevens na aanpassing van het BVB. Wel ontbreken in 2009 nog twee gemeenten, en ontbreekt in 2010 nog één gemeente; verder zijn twee gemeenten nog niet compleet in het BVB.

**) Voor Utrecht zijn schatting weergegeven, gebaseerd op het grootste deel van de gemeenten; mogelijk kunnen we nieuwe cijfers verwachten als BVB is aangepast - 28 oktober.

***) Voor Limburg waren de gegevens van 2006 beschikbaar en niet die van 2005; er zijn nog geen gegevens ontvangen van na de BVB update (xxx voor Limburg gepland op 28 oktober); voor de huidige situatie kan nog geen beeld worden gegeven, omdat de koppeling met sommige gemeenten niet goed werkt.

Daaruit blijkt dat in 2009 er in Noord-Brabant als geheel 402 locaties waren waar meer dan 300 NGE aan veehouderij gehouden mocht worden. In de actuele bezetting (tabel 7) blijkt dat 118 locaties daaraan invulling hebben gegeven. Dit betekent dat er bij veel locaties binnen de bestaande milieuvergunningen nog een aanzienlijke uitbreidingsruimte kan zijn. De landbouwtelling is een momentopname. Als gevolg van leegstand tussen ronden en uitval zal de veebezetting in de praktijk altijd lager zijn dan vergund. In de volgende paragraaf gaan we verder in op de verschillen tussen vergunde en actuele situatie.

In een voorgaande berekening van locaties met meer dan 300 NGE voor de rapportage van Alders (2011) kwam de provincie Noord-Brabant uit op 637 locaties, dus 140 extra ten opzichte van bovenstaande tabel. Dit is veroorzaakt door de al eerder genoemde afwijking in de NGE-berekening in het BVB; hierin werden in het verleden namelijk ten onrechte alle gespeende biggen ook meegeteld, terwijl deze zijn inbegrepen bij de NGE voor de zeugen.

5 Benutting van de milieuvergunningen

Gezien het grote verschil tussen het aantal milieuvergunningen groter dan 300 NGE en een werkelijke veebezetting groter dan 300 NGE, gaan we in deze paragraaf dieper in op beide bestanden en de vastgestelde verschillen. We hebben dit verder uitgewerkt voor de provincie Noord-Brabant, enerzijds omdat deze provincie de meeste locaties met grootschalige veehouderij kent, anderzijds omdat deze provincie de milieuvergunningen het meest volledig ontsloten heeft in het BVB.

Eerst hebben we de locaties met veehouderijen > 300 NGE van zowel milieuvergunningen als herverdeelde landbouwtelling per gemeente bepaald. Het blijkt dat de ruimtelijke verdeling over de provincie van grootschalige milieuvergunningen en daadwerkelijk aanwezige dieren redelijk met elkaar overeenkomen. De meeste grootschalige bedrijven liggen in het oosten van Brabant, rondom De Peel, vooral in de gemeenten die aan Limburg grenzen. In sommige gemeenten is het verschil tussen vergunningen en aanwezige veestapel wel wat groter dan bij andere.

In tabel 9 is per diergroep aangegeven hoeveel grootschalige locaties in de provincie Noord-Brabant aanwezig zijn. Hierbij hebben de locaties de typering gekregen die behoort bij de grootste diergroep (in NGE); dit is ook toegepast op de LBT-locaties. Links in de tabel staat het aantal locaties vanuit de milieuvergunningen, rechts het aantal vanuit de verdeelde landbouwtelling. Vervolgens is een vergelijking gemaakt van het aantal gerealiseerde locaties > 300 NGE in 2009 ten opzichte van de milieuvergunning > 300 NGE in 2006. Dit kan boven de 100% uitkomen, als er in de tussentijd grotere vergunningen zijn aangevraagd en gerealiseerd.

Tabel 9

Veehouderij-bedrijfslocaties met meer dan 300 NGE in de milieuvergunning*) en de verdeelde landbouwtelling*) in de provincie Noord-Brabant voor verschillende jaren

Diergroep	Milieuvergunning			Landbouwtelling 2009 verdeeld naar locatie		
	Jaar	2006	2009	2011	locaties	% van milieuvergunning 2006 gerealiseerd
Biggen		5	8	11	0	0%
Geiten		4	7	8	2	50%
Leghennen		14	15	21	8	57%
Melkrundvee		84	136	204	24	29%
Nerts (vos)		22	29	34	24	109%
Overige dieren**)		6	4	7	2	33%
Vleeskuikens		5	9	12	3	60%
Vleesvarkens		26	71	89	28	108%
Vleesvee		11	21	15	2	18%
Zeugen		72	102	132	64	89%
Totaal		249	402	533	157	63%

*) Voor beide bestanden zijn de bedrijven ingedeeld naar diergroep, conform de diergroep met het grootste aantal NGE per bedrijf.

***) Voor konijnen, overig pluimvee en paarden hebben we de gegevens samengevoegd vanwege het kleine aantal bedrijven

In paragraaf 4 was al duidelijk geworden dat het aantal gerealiseerde locaties in 2009 behoorlijk kleiner is dan het aantal milieuvergunningen groter 300 NGE, ook als dat wordt vergeleken met de vergunningen die al in 2006 beschikbaar waren. In principe heeft een aanvrager namelijk drie jaar de tijd om een toegekende milieuvergunning te realiseren. Daardoor mag je verwachten dat de cijfers van de landbouwtelling van 2009 per bedrijf redelijk overeenkomen met de vergunningen van 2006. Hier wordt duidelijk dat de benutting van de milieuvergunning per diergroep aanzienlijk verschilt. Ten opzichte van 2006 zijn bij pelsdieren en vleesvarkens alle milieuvergunningen > 300 NGE gerealiseerd (per saldo). Ook de zeugenbedrijven scoren op dat punt hoog. Bij het rundvee is aantal gerealiseerde locaties van meer dan 300 NGE in 2009 slechts 18 - 29 % van de milieuvergunningen in 2006. Voor legkippen en slachtkuikens zijn deze cijfers respectievelijk 57% en 60%. Hieruit kunnen we concluderen dat milieuvergunning voor intensieve veehouderijbedrijven eerder benut worden dan die voor rundveehouderijbedrijven.

Als gekeken wordt naar de gemiddelde benutting van de milieuvergunningen per diersoort op bedrijfslocaties met een milieuvergunning van meer dan 300 NGE in de provincie Noord-Brabant bedraagt dit voor melkvee 57%; dit komt overeen met het provinciale gemiddelde. Voor vleesvee ligt het met 45% wat lager. Voor de varkens ligt het met 75% ook iets lager dan het provinciale gemiddelde (80%). Bij vleeskuikens is de benutting van de milieuvergunning 51%, en bij legkippen 79%; voor alle pluimvee in Noord-Brabant is het 68%. Conclusie is dan ook dat de locaties met een milieuvergunning van meer dan 300 NGE in 2009 voor de meeste diergroepen (behalve melkvee) wat meer niet-gebruikte ruimte hadden in de milieuvergunning dan gemiddeld in de provincie Noord-Brabant.

6 Discussie, conclusies en aanbevelingen

In deze korte rapportage is een overzicht gemaakt van grootschalige veehouderij bekeken vanuit de bedrijven, de locaties en de milieuvergunningen. Het blijkt dat schaalvergroting in de veehouderij nog steeds een belangrijke ontwikkeling is. De meeste grootschalige veehouderijbedrijven realiseren hun activiteiten op één locatie, vooral bij de graasdieren is dat het geval. Er blijkt nog veel niet benutte ruimte in de milieuvergunningen te zijn: voor rundvee, varkens en pluimvee is de benutting in de provincie Noord-Brabant in 2010 respectievelijk 57, 80 en 68%. We hebben niet onderzocht of deze ruimte er ook is voor de bedrijven die uitbreidingsplannen hebben. Als we echter kijken naar de bedrijven die nu een milieuvergunning van meer dan 300 NGE hebben, blijkt dat ook bij deze bedrijven nog sprake is van een aanzienlijke niet-benutte ruimte. Deze ruimte is niet alleen absoluut, maar ook als percentage iets groter dan in het totaal overzicht van de provincie. Dit komt wellicht doordat deze vergunningen gemiddeld nieuwer zijn dan het totaal, waarbij de realisatie nog moet gebeuren. Als gevolg van de huidige regelingen voor dierrechten voor varkens en pluimvee en melkproductierechten bij rundvee en wellicht ook de marktomstandigheden, ligt het niet voor de hand dat deze ruimte op korte termijn geheel gevuld gaat worden.

De NGE vormden een gemakkelijk beschikbare maatlat om de schaal van veehouderijbedrijven in beeld te brengen. Het voordeel is dat het een eenduidige systematiek is en gemakkelijk gebruikt kan worden om de verschillende diersoorten te vergelijken en ontwikkelingen in de tijd te volgen. Inmiddels zijn ze echter afgeschaft en vervangen door SO's. De NGE's zijn ontwikkeld om de economische schaalgrootte van veehouderij-bedrijven in beeld te brengen. Dat is een belangrijke indicator van de schaal van een bedrijf, maar niet de enige. Fysieke indicatoren, zoals dieraantallen of emissies kunnen een ander beeld laten zien. Argumenten tegen grootschalige veehouderij gaan ook meestal niet over de economie, maar over zorgen om het dierwelzijn, de volksgezondheid, het milieu, het landschap en de verkeersveiligheid (Verhue et al., 2011). Gezien de gemakkelijke beschikbaarheid van de NGE, het ontbreken van goede alternatieven en het feit dat de grenzen van 300 en 500 NGE in de beleidsdiscussie aan de orde zijn geweest, hebben we in dit rapport de aantallen vanuit verschillende invalshoeken via NGE in beeld gebracht.

De verschillende datasets hebben hun eigen sterke en minder sterke kanten. De milieuvergunningen-bestanden zijn doorgaans het ruimst, omdat deze vooruitlopen op de realisatie. Wat dat betreft zijn de ontwikkelingen in de milieuvergunningen een voorloper op de te verwachten dieren in de komende jaren. Anderzijds blijkt echter dat in de praktijk een aanzienlijk deel van de vergunde ruimte structureel niet benut wordt.

In 2009 blijkt dat van de bedrijven > 300 NGE in de veehouderij ongeveer driekwart op één locatie wordt gerealiseerd; voor bedrijven > 500 NGE is dat ongeveer tweederde deel. Dat is een lichte toename ten opzichte van de verhouding tussen bedrijven en locaties in 2000.

Tegelijkertijd willen we echter aanbevelen om naast de economische indicatoren op zoek te gaan naar andere indicatoren die beter recht doen aan de ontwikkelingen en innovaties in de veehouderij enerzijds en aan de zorgen van omwonenden, recreanten en consumenten anderzijds. Deze indicatoren zouden kunnen liggen op het vlak van landschap, milieu, dier- en volksgezondheid, dierwelzijn. Voor milieu kan bv. gedacht worden aan de fosfaat grootvee eenheid (fosfaat-gve).

Literatuur

Alders, H., 2011. *Van mega naar beter. Rapportage van de maatschappelijke dialoog over schaalgrootte en toekomst van de veehouderij*. Den Haag, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, september, 2011.

Berkhout, P. en C. van Bruchem (red), 2011. *Landbouw-Economisch Bericht 2011*. Den Haag, Landbouw-Economisch Instituut, onderdeel van Wageningen UR, juni 2011, LEI-rapport 2011-017.

Bont, C.J.A.M. de, M.G.A. van Leeuwen, V.G.M. Linderhof, G.S. Venema en T.A. Vogelzang, 2011. *Landbouwverkenning provincie Utrecht tot 2025; huidige situatie en ontwikkeling*. Den Haag, LEI, , onderdeel van Wageningen UR, september 2011. LEI-rapport 2011-042.

Commissie-Van Doorn, 2011. *Al het vlees duurzaam. De doorbraak naar een gezonde, veilige en gewaardeerde veehouderij in 2020*. Den Bosch, september 2011.

Feddes, Y., 2011. *Mooie en innovatieve varkensstallen*. Rijksadviseur voor het Landschap, provincies Noord-Holland, Overijssel, Gelderland, Noord-Brabant en Utrecht, september, 2011.

Gies, T.J.A., J. van Os, C.M.L. Hermans en R.J.W. Olde Loohuis, 2007. *Megastallen in beeld*. Wageningen, Alterra, onderdeel van Wageningen UR, november 2007. Alterra rapport 1581.

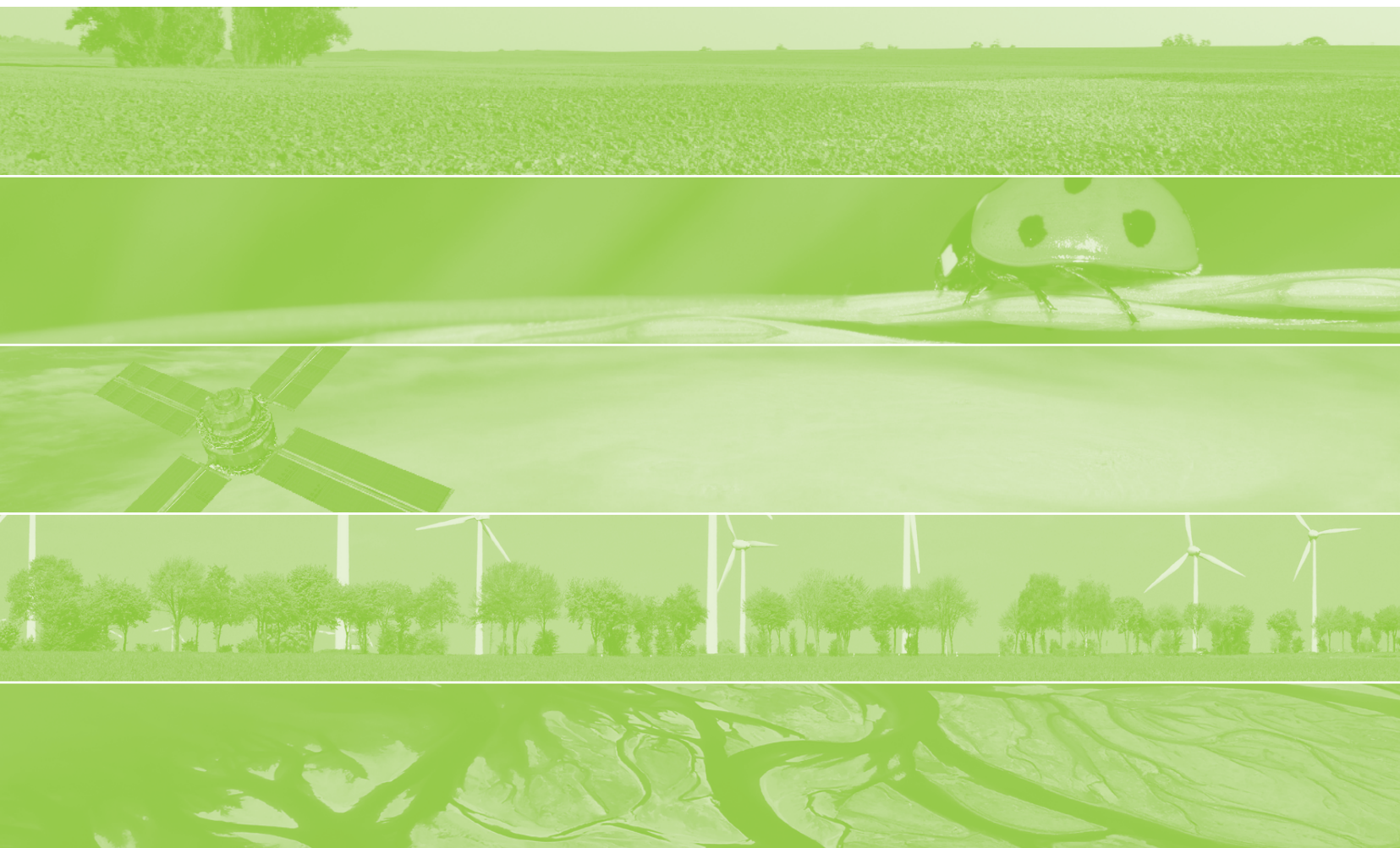
Meulen, H.A.B. van der, C.J.A.M. de Bont, H.J. Agricola, P.L.M. van Horne, R. Hoste, A. van der Knijff, F.R. Leenstra, R.W. van der Meer en A. de Smet, 2011. *Schaalvergroting in de land- en tuinbouw; Effecten bij veehouderij en glastuinbouw*. Den Haag, LEI, onderdeel van Wageningen UR, februari 2011, LEI-Rapport nr. 2010-094.

Ministerie van EL&I, 2011. *Aanbiedingsbrief bij Megastallen dialoog*. Den Haag, Ministerie van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie, september, 2011.

Provincie Noord-Brabant, 2011. *Monitoringsrapportage Verordening stikstof en Natura 2000 Noord-Brabant*. Den Bosch, Nr.1., februari 2011

RLG, 2006. *Buitenbeentjes en boegbeelden. Advies over megabedrijven in de Nederlandse land- en tuinbouw*. Amersfoort, Raad voor het Landelijk Gebied, januari 2006, Publicatie RLG 06/01.

Verhue, D., V. Vieira, B. Koenen en R. van Kalmthout, 2011. *Opvattingen over megastallen. Een onderzoek naar het maatschappelijk draagvlak voor megastallen en de opvattingen hierover*. Amsterdam, Veldkamp, mei 2011.

Alterra is onderdeel van de internationale kennisorganisatie Wageningen UR (University & Research centre). De missie is 'To explore the potential of nature to improve the quality of life'. Binnen Wageningen UR bundelen negen gespecialiseerde en meer toegepaste onderzoeksinstituten, Wageningen University en hogeschool Van Hall Larenstein hun krachten om bij te dragen aan de oplossing van belangrijke vragen in het domein van gezonde voeding en leefomgeving. Met ongeveer 40 vestigingen (in Nederland, Brazilië en China), 6.500 medewerkers en 10.000 studenten behoort Wageningen UR wereldwijd tot de vooraanstaande kennisinstellingen binnen haar domein. De integrale benadering van de vraagstukken en de samenwerking tussen natuurwetenschappelijke, technologische en maatschappijwetenschappelijke disciplines vormen het hart van de Wageningen Aanpak.

Alterra Wageningen UR is het kennisinstituut voor de groene leefomgeving en bundelt een grote hoeveelheid expertise op het gebied van de groene ruimte en het duurzaam maatschappelijk gebruik ervan: kennis van water, natuur, bos, milieu, bodem, landschap, klimaat, landgebruik, recreatie etc.